

MATTIAS ARONSSON

DEN LITTERATURVETENSKAPLIGA RECEPTIONSFORSKNINGEN OCH INTERNET

En metoddiskussion

Föreliggande artikel avser att koppla samman den läsarcentrerade litteraturvetenskapen och internetmediet. Min tes är att det finns all anledning att betrakta internet som ett viktigt forskningshjälpmedel, i synnerhet när det gäller materialinsamling – och att nya, spännande undersökningsområden därmed öppnas upp inom fältet för receptionsforskning. Artikeln kan ses som en kritisk metoddiskussion där möjligheterna, men också svårigheterna, med internetbaserade receptionsstudier belyses.¹

Den moderna, på empirisk grund byggda forskningen om verkliga läsares förhållande till litteratur kan sägas ha fötts i och med I. A. Richards pionjärbete *Practical Criticism* från 1929.² Som Gunnar Hansson påpekar rörde det sig dock om en på många sätt isolerad forskningsinsats som följdes av mycket få liknande studier.³ Men även om litteraturvetenskapens huvudsakliga fokus under många decennier låg på antingen avsändaren (författaren) eller själva meddelandet (texten) så fanns det litteraturvetare som också intresserade sig för *mottagarens* roll i skapandet av mening i litterära verk. Louise Rosenblatt är ett exempel på en sådan forskare. Hennes *Literature as Exploration* från 1938 uppvisar ett tydligt läsarcentrerat angreppssätt, och hon förebådar

Konstanzskolan i det att hon betonar vikten av den interaktion – själv använder hon termen ”transaction” – som uppstår mellan text och läsare under själva läsakten. I likhet med Hans Robert Jauss hävdar Rosenblatt exempelvis att texten inte har någon universell mening som kan överföras till alla mottagare, utan varje läsares personliga bakgrund, uppfattningar och förståelse gör den individuella läsakten till en unik erfarenhet. Även hennes distinktion mellan estetisk och ”effeent” läsning (det vill säga mellan ”nöjesläsning” som estetisk upplevelse respektive en mer analyserande, reflekterande och distanserad läsning) har överlevt in i vår tid.⁴

Under 1950- och 60-talen utvecklades ”den nya franska romanen”, vars representanter fullt medvetet lämnade ”luckor”, eller ”hål” om man så vill, i texten – vilka det sedan var läsarens uppgift att fylla i. Texterna blev alltså ”öppna”, för att låna en term från Umberto Eco, på ett sätt som få romantexter hade varit tidigare.⁵ Robbe-Grillet får väl sägas vara den nya roman-konstens portalfigur, och det var också han som författade dess manifest *Pour un nouveau roman* (1963). I detta verk skriver han att den nya tidens romanförfattare har behov av, och även söker, läsarens aktiva samarbete. Mottagarens roll ska vara aktiv, medveten och skapande.

Läsarens uppgift är alltså inte som förr att passivt ta emot en redan färdig och stängd värld. Tvärtom – läsningen är en skapelseakt där mottagaren är med och ”uppfinner” verket.⁶ Även strukturalisten och semiotikern Roland Barthes poängterade läsarens aktiva och utökade roll i det att han diskuterade ”författarens död” i en artikel ursprungligen publicerad 1968.⁷ Trots bidragen från dessa inflytelserika kulturpersonligheter kan man inte säga att en läsarcentrerad litteraturvetenskap utvecklades i Frankrike vid denna tid. Däremot hände en hel del i de tyskspråkiga länderna.

Under 1970-talet blev *Rezeptionsästhetik* en term som varje litteraturvetare fick anledning att förhålla sig till. I synnerhet visade sig Konstanzskolan inflytelserik, med företrädare som Wolfgang Iser och Hans Robert Jauss. Dessa forskare fokuserar starkt på textens mottagarsida och poängterar ofta läsaktens betydelse. Iser hävdar exempelvis att det litterära verket inte utgörs av enbart texten – utan att det är virtuellt till sin natur och skapas i interaktion mellan text och läsare.⁸ Även hans kollega Hans Robert Jauss påpekar vikten av läsakten. Han antar ett historiskt perspektiv och hävdar att en text inte är tidlös till sin natur, och därför heller inte har en förutbestämd och en gång för alla fastslagen mening att erbjuda mottagaren. Tvärtom kommer texten att läsas och tolkas på olika vis av läsare i olika tider.⁹

I förordet till *Der Akt des Lesens* urskiljer Iser två olika forskningsinriktningar: en som han kallar för *Wirkungstheorie* och en annan som han kallar *Rezeptionstheorie*. Skillnaden dem emellan är allt annat än oväsentlig eftersom den rör själva undersökningsfältet. Den förstnämnda varianten är nämligen centrerad på den litterära texten medan man inom den senare inriktningen studerar verkliga läsares reaktioner av lästa texter.¹⁰

Jag kommer i det följande att koncentrera mig på den andra varianten, det vill säga den inriktning som Wolfgang Iser kallar för *Rezep-*

tionstheorie. Traditionellt har forskaren inom detta fält kunnat välja mellan två forskningsansatser: antingen studerar man professionella kritikers reception av litterära verk – i så fall kommer undersökningsmaterialet i normalfallet att bestå av recensioner publicerade i dags- eller fackpress – eller också utförs undersökningar där icke-professionella läsare exponeras för text och deras reaktioner studeras med hjälp av frågeformulär eller intervjuer.¹¹

Att forskarsamfundet har intresserat sig för professionella kritikers värdering av litteratur är knappast förvånande. Dels har materialet funnits lätt tillgängligt i form av recensioner publicerade i tidningar och tidskrifter, vilka har sparats i olika mediearkiv – dels har man naturligt nog funnit det angeläget att på ett vetenskapligt sätt granska dessa kritikers arbete eftersom de, i synnerhet fram till mitten av nittonhundratalet, hade rollen som mycket inflytelserika smakdomare. Men något representativt urval av populationen ”den läsande allmänheten” har kritikerkåren naturligtvis aldrig utgjort. Av den anledningen har man också intresserat sig för andra kategorier läsares reaktioner inför och användning av litteratur. Här har Gunnar Hansson utfört ett viktigt pionjärarbete. I sin avhandling *Dikten och läsaren* studerar han icke-professionella läsares tolkningar av dikt. Hansson upplägg är ungefär följande: forskaren väljer själv ut texterna (i föreliggande fall dikterna) som ska studeras och vilka individer som ska ingå i studien. Även instruktionerna för arbetet bestäms av forskaren.¹² Därmed skapar han en fungerande ram och struktur för sin undersökning, men min uppfattning är att han också på ett avgörande sätt påverkar dess utfall. Man kan nämligen vara säker på att läsningen av de i studien ingående texterna inte hade skett utan forskarens påverkan (åtminstone inte där och då). Naturligtvis hade inte heller kommentarerna från respondenterna, det vill säga just det material som utgör Hanssons korpus, sett dagens ljus utan forskarens

uttryckliga anmodan till de medverkande att skriva sådana kommentarer. Dessutom utförde Hansson undersökningen i första hand på sina egna studenter. Forskaren var således universitetslärare och respondenterna hans studenter, vilket i sig utgör ett maktförhållande som rimligtvis kan tänkas påverka utfallet. Härav följer att varken läsningen av dikterna eller responsen på dem uppkommer spontant. Den *läsare* som sägs vara i centrum har alltså inget inflytande över val av text, inte heller över när eller hur denna text ska uppmärksammas. Resultatet blir förstås en receptionsstudie – men det som studeras är en av forskaren initierad och kontrollerad reception.

Den undersökningsmetodologiska problematik som beskrivs ovan är dock till stor del övervunnen idag, i och med att man i moderna läsargrupsundersökningar med god representativitet kan välja ut respondenter som inte behöver stå i något beroendeförhållande till forskningsledaren. Själva läsaresponsen initieras dock (i normalfallet) fortfarande av en forskare som dessutom ofta finns närvarande i rollen som intervjuare eller observatör – vilket har till följd att materialet inte får karaktären av helt spontan reception.¹³

RECEPTIONSFORSKNING OCH INTERNET

Sedan mer än femton år tillbaka förs en levande diskussion om litteratur på olika internetbaserade diskussionsfora och därmed är det också möjligt för forskaren att få tillgång till ”vanliga läsares” spontana kommentarer kring skönlitterära verk. Läsningen är i det här fallet helt frivillig och privat till sin natur, och receptionen är spontan på så vis att kommentarer formuleras och publiceras helt utan inblandning från forskarens sida. Materialet finns oftast tillgängligt för alla som önskar ta del av det på öppna diskussionsfora, hemsidor, bloggar, sociala medier, etcetera, och det går att hitta med hjälp av en vanlig sökmotor.

Den forskning som fram till idag har bedrivits på fältet litteratur och internet har sällan varit direkt receptionsinriktad. De första studierna kunde till exempel vara sammanställningar av material med litterärt och litteraturvetenskapligt intresse som fanns tillgängligt på nätet. Det var undersökningar som svarade på frågor av typen ”vilka litterära texter finns digitaliserade” och ”vilket material av litteraturvetenskapligt intresse finns tillgängligt på webben?”¹⁴ Det ligger i sakens natur att informationen som dessa studier förmedlade mycket snart blev överspelad av den snabba volymökningen av data på internet. När de publicerades i pappersform torde de presenterade uppgifterna redan ha varit lätt föråldrade, och idag är de endast av historiskt intresse. Av betydligt längre livslängd är då de litteratursociologiskt inriktade undersökningar som har genomförts. Intressanta sådana studier utfördes redan under tidigt 2000-tal av Johan Svedjedal. I *The Literary Web* och *Den sista boken* diskuterar han bland annat boken som konkret objekt (*codex*) och övergången från vanlig text till så kallad ”hypertext”.¹⁵ Svedjedals intresse för vad som händer med boken som sådan, och med dess text, i en digital era delas av exempelvis McGann.¹⁶ Ett synnerligen intressant bidrag presenteras av Petra Söderlund i *Läsarnas nätverk. Om bokläsare och Internet*. Söderlund kombinerar här ett sociologiskt inspirerat angreppssätt med ett tydligt läsarcentrerat fokus.¹⁷ Även Ann Steiner har intresserat sig för den litteraturkritik som publiceras på internet av icke-professionella läsare. Hon har undersökt såväl svenska bokbloggar (Bokhora) som globalt spridd reception (Amazon), och hon konstaterar att nöjesläsarnas kritik inte på något grundläggande vis skiljer sig från yrkesläsarnas. Där fanns förvisso skillnader vad gäller ordval, kulturella referenser och analysdjup, men själva *värderingen* av den litteratur som diskuterades uppvisade stora likheter med de professionella kritikernas recensioner.¹⁸

Fram till internets genomslag under 1990-talets andra hälft saknade den läsande allmänheten ett egentligt forum där de kunde publicera sina åsikter om litteratur.¹⁹ Detta var förutnat de litteraturvetenskapliga forskare som deltar i den akademiska debatten, samt det fåtal professionella kritiker som har sina tribuner på dagspressens kultursidor eller i fackpressens organ – och som har till uppgift att värdera i första hand nyutkommen litteratur. Därför kan man med internets inträde definitivt tala om en demokratisering av litteratursamtalet.

Varför är då denna reception intressant att studera? Ja, exempelvis kan man i likhet med Gunnar Hansson anse att vanliga läsares användning av litteratur faktiskt är ett forskningsfält som har blivit styvmoderligt behandlat genom historien. Enligt honom är det viktigt att veta vad som läses, hur litteraturen används och hur den tas emot av den läsande allmänheten. Om ett ”läsarperspektiv” någon gång har anlagts på litteraturhistorien, har det enligt Hansson så gott som alltid rört sig om att professionella kritikers åsikter har fått komma till uttryck. I *Den möjliga litteraturhistorien* skriver han:

I detta sedan länge etablerade perspektiv har det inte funnits något utrymme för läsarnas bidrag till litteraturens fortsatta liv och existens utanför den lilla kretsen av specialister. Läsarnas skapande av mening och värden i de litterära texterna har inte ansetts höra till litteraturens historia, och deras uppfattningar om vad som är god, läsvärd och intressant litteratur har inte haft något inflytande på urval och tyngdpunkter i de litteraturhistoriska handböckerna.²⁰

Hanssons perspektiv är här den av demokratiskt patos uppfyllda litteraturhistorikerns. Om man följer hans resonemang blir slutsatsen att det finns många aspekter av den läsande allmänhetens förhållande till och användning av litteratur som återstår att studera. Det gäller förstås de

gångna tiders läsare som Hansson koncentrerar sig på i *Den möjliga litteraturhistorien*. Men det gäller i lika hög grad 2000-talets läsare, vilka jag ska ägna min uppmärksamhet i det följande.

VAL AV STUDIEOBJEKT

När forskaren står i begrepp att undersöka internetreceptionen av ett litterärt verk – eller ett författarskap, eller en genre – är det av största vikt att välja ett lämpligt studieobjekt. Har verket (författarskapet, genren) inte omnämnts på bloggar, hemsidor, diskussionsfora, etcetera – ja, då finns det heller ingen internetreception att studera.

Förutom litteratur som uttryckligen vänder sig till ungdomar – vilka man numera kan förutsätta har stor internetvana och god tillgång till datorer, surfplattor och smarta telefoner – torde sådana populära genrer som fantasy, dokuromaner, deckare, science fiction, skräckromaner och ”chick lit” vara lämpliga studieområden.²¹ Ett speciellt intressant receptionsfenomen är det som Patrik Wikström kallar för ”samproducerad e-litteratur”, och då i synnerhet dess underkategori *fanfiction*, där läsarna i många fall vidareutvecklar, eller helt skriver om, den litterära originaltexten (inom *fanfiction*kulturen känd som *kanon*).²² *Fanfiction* är en subkultur som i normalfallet inte tenderar att blandas med den mer allmänt inriktade litteraturreceptionen, utan oftast uppträder på specifika *fanfiction*sajter.²³ Det dominerande språket inom *fanfiction*kulturen är engelska och genren har väl än så länge rönt mest intresse i den anglosaxiska världen,²⁴ men några svenska forskare har också börjat studera området.²⁵

INTERNETRECEPTION I PRAKTIKEN – ETT EXEMPEL: KIFFE KIFFE DEMAÏN AV FAÏZA GUÈNE

I min egen studie valde jag att undersöka internetreceptionen av den franskspråkiga ungdomsromanen *Kiffe kiffe demain* (2004) av

Faïza Guène.²⁶ Det är en bästsäljande roman med stort medialt genomslag, skriven av en ung författare och publicerad i en tid då internetanvändningen – efter en svag introduktionsfas (mycket på grund av den inhemska konkurrenten ”minitel”) – exploderade i Frankrike. Berättelsen handlar om den femtonåriga flickan Doria som bor med sin marockanska mamma i en sliten och fattig betongförort utanför Paris.

Utgångspunkten för studien var enkel. Jag ville ta reda på vilka teman som dominerade internetreceptionen av den valda romanen. Som första steg byggde jag därför upp en korpus. Materialinsamlingen utfördes på enklast möjliga vis: genom att söka på författarens och romanens namn med hjälp av en välkänd sökmotor samlade jag in 102 internetpublicerade recensioner, kommentarer eller andra inlägg om verket. Dessa har publicerats på 13 olika internetsidor av 78 individer mellan 2004 och 2011. Ofta återkommande teman i internetreceptionen visade sig vara:

Författarens ålder: Faïza Guène föddes 1985. Hon var alltså endast 19 år vid publiceringen av *Kiffe kiffe demain* och denna brådmogna litterära debut omnämns mycket ofta i inläggen.

Humorn: Det framgår tydligt av inläggen i min korpus att romanen allmänt anses vara mycket rolig. Humorn är den kvalitet som de flesta kommentatorer nämner som en viktig aspekt av verkets värde.

Stilnivå och ordförråd: På åtskilliga ställen i min korpus konstateras att Faïza Guène använder sig av en stilnivå som ligger nära det talade språket – och att hennes vokabulär innehåller många ord och uttryck som tillhör ungdomsspråket – och då i synnerhet den slang som utvecklats i storstädernas invandrartäta förortsområden.

Miljöskildring: Många personer noterar att *Kiffe kiffe demain* utspelar sig i förortsmiljö. De flesta är positivt inställda till detta val, och tycker att det är på tiden att en fransk författare sätter betongförorten på den litterära kartan.

Brist på dramatisk handling: De personer som uttrycker en till övervägande delen negativ värdering av *Kiffe kiffe demain* hävdar inte sällan att romanen lider brist på action. Verket sägs därför sakna den yttre spänning som framför allt karakteriserar vissa typer av underhållningslitteratur.²⁷

Moralisk indignation: Några av kommentatorerna i min korpus anser att huvudpersonen beter sig illa. Det som upprör dem är att denna romanfigur, i synnerhet i berättelsens början, ger ett cyniskt intryck och inte sällan är fientligt inställd mot representanter för det officiella Frankrike. En möjlig tolkning av denna reception är att läsarna har svårt att skilja mellan fiktion och verklighet. Det skulle i så fall betyda att de tar huvudpersonen på orden och fördömer hennes och de andra romanfigurernas gärningar på samma sätt som de skulle fördöma motsvarande handlingar om de utfördes i verkliga livet. En annan tolkning kan naturligtvis vara att de är medvetna om den grundläggande skillnaden mellan fiktion och verklighet, men anser att litteraturens främsta uppgift är att vara moraliskt uppbygglig.

Ovanstående kortfattade genomgång ska ses som exempel på vilka teman som visade sig fånga läsarnas intresse just vad gäller romanen *Kiffe kiffe demain*. Hade undersökningen gällt ett annat litterärt verk hade sannolikt helt andra aspekter framträtt som viktiga i den internetbaserade receptionen.

Vissa av inläggen i min korpus var kortfattade och ganska ”ytliga” till sin natur – men detta gällde inte generellt, utan andra bidrag visade sig vara betydligt mer insiktsfulla och reflekterande. Min intention var dock aldrig att utifrån ett ”kvalitetsperspektiv” bedöma nöjesläsarnas webbkomentarer med den professionella kritiken som måttstock. Själva poängen med att undersöka ett sådant fält som internetreceptionen av litterära verk är ju att detta mottagande fyller en annan funktion och åtminstone till viss del skiljer sig från yrkesläsarnas.

Det framgår också av kommentarerna i korpusen att ett brett spektrum av lässtrategier förekommer. Vissa läsare visar ett distanserat och reflekterande förhållande till den fiktionvärld som romanen utgör. Deras relation till texten skiljer sig sålunda inte nämnvärt från den genomsnittlige professionelle kritikerns förhållande till skönlitteratur. Men det finns också en annan kategori läsare representerad i korpusen. Dessa individer lever sig på ett tydligt vis in i fiktionen och har alltså ett betydligt mer direkt och intensivt förhållande till den. Oavsett reaktion – positiv eller negativ – kännetecknas den senare lässtrategin av en känslomässig reception som oftast utgår från individens personliga perspektiv.²⁸

NÅGRA FÖR- OCH NACKDELAR MED ATT STUDERA INTERNETRECEPTION AV LITTERÄRA VERK

De stora fördelarna med att undersöka internetreceptionen av ett litterärt verk är som tidigare nämnts att all läsning har skett frivilligt och på läsarens eget initiativ – och att alla recensioner, kommentarer och inlägg har, kan man anta, uppkommit spontant och helt utan en forskningsledares påverkan. Därför rör det sig här inte om ett av forskaren initierat mottagande, utan om en reception som redan har formulerats och publicerats på nätet – alldeles oberoende av forskarens studie.

Men metoden har naturligtvis också sina nackdelar. Forskarens möjlighet att påverka undersökningsmaterialets kvalitet är till exempel ytterst begränsad. Det vill säga det som är en fördel (materialets karaktär av spontan reception) är även en nackdel. Med den här metoden kan man som forskare inte ställa några egna frågor till läsarna under informationsinsamlingen, till skillnad från om man väljer att arbeta med enkäter eller djupintervjuer. Inga följdfrågor är möjliga, man kan inte be om förklaringar eller förtydliganden. Man kan inte välja ut läsarna och får därmed ingen kon-

troll över urvalet och heller ingen djupgående information om deras bakgrund.²⁹ Forskarens kunskaper om de individer som uttalar sig i korpusen kommer att begränsas till det fåtal uppgifter som de ger om sig själva på internet, och naturligtvis måste man vara medveten om att även dessa sparsamma indikationer kan vara missledande eller direkt osanna. En god utgångspunkt är att alltid förhålla sig skeptisk till alla uppgifter som uttrycks på nätet. Sammanfattningsvis kommer forskaren att sakna de bakgrundsvariabler som behövs för att kunna behandla uppgifterna på ett statistiskt tillförlitligt vis. Materialet kan alltså i normalfallet inte användas för att ta fram någon sorts kvantitativ information, och eftersom urvalet individer inte kan förutsättas vara representativt för populationen ”den läsande allmänheten” kan resultaten heller inte antas gälla utanför den undersökta gruppen.³⁰ Det är inte sällan de mest engagerade läsarna som uttalar sig på webbaserade diskussionsfora. På samma sätt som i debatter om politik, könsroller eller andra samhällsfrågor kan man förvänta sig att finna inlägg av såväl entusiastiska supportrar som rabiata ”nättroll” – men de mer ljummet inställda individerna tar sig sällan tid att uttrycka sina åsikter. Detta gör att de inhämtade uppgifterna är giltiga för den studerade gruppen, men de kan aldrig sägas vara representativa för ”genomsnittsläsarens” reception.

En annan fråga värd att uppmärksamma är undersökningsmaterialets efemära karaktär. Det finns inga garantier för att de uppgifter som forskaren samlar in idag även finns tillgängliga imorgon. Enskilda kommentarer på diskussionsfora kan tas bort av användarna själva eller av en moderator och hela internet-sidor kan släckas ner av leverantören. Om något sådant sker betyder det att forskarens insamlade råmaterial inte kan underställas kontroll av en utomstående part. Det blir då av högsta vikt att ha sparat uppgifterna på ett säkert vis, så att de vid behov kan göras tillgängliga för verifikation.

Denna problematik är dock ingenting unikt för internetstudier utan gäller i alla de fall då forskaren samlar in primärdata, som exempelvis vid enkät- eller intervjuundersökningar samt vid observationsstudier.

Det finns alltså ett antal problem behäftade med framför allt bearbetningen av det receptionsmaterial som forskaren kan samla in från internet. Men enligt min mening kan detta material mycket väl visa sig vara av sådant intresse för den läsarorienterade litteraturforskningen att fördelarna uppväger nackdelarna. I synnerhet gäller det när man vill studera den kategori individer som jag här har kallat för nöjesläsare, det vill säga de som läser enbart av eget intresse och som inte har några professionella motiv för sin verksamhet.³¹

Naturligtvis kan forskaren välja att komplettera sin internetbaserade informationsinsamling med en mer traditionell studie i form av enkätundersökning eller djupintervjuer. Vill man då ställa frågor till de individer som har uttryckt sig på internet bör man vara medveten om de svårigheter som det kan innebära att få kontakt med personer som, ofta anonymt eller under pseudonym, vid något tillfälle har uttalat sig om litteratur på nätet – och få dem att svara på frågor i enkät- eller intervjuform.³²

Förutom ovanstående nackdelar, som framför allt är av undersökningsmetodologisk karaktär, finns även ett antal viktiga etiska frågor som forskaren måste förhålla sig till vid internetbaserad receptionsforskning. I nästa stycke följer en genomgång av dessa aspekter.

ETISKA ASPEKTER

I sin tidigare anförda studie, *Läsarnas nätverk*, för Petra Söderlund ingen närmare forskningsetisk diskussion, utan hävdar helt enkelt att information som publicerats på öppna webbplatser och internetbaserade diskussionsfora fritt kan hämtas därifrån eftersom dessa ”är att betrakta som offentligt publicerade handlingar”.³³ Detta tillvägagångssätt må, i vissa fall,

vara *juridiskt* korrekt men det är enligt min mening att göra det alltför enkelt för sig som forskare. Det finns nämligen en uppsjö av *etiska* spörsmål att ta ställning till i samband med den typ av receptionsforskning som skissats ovan.

Även de juridiska aspekterna bör forskaren noga tänka över innan projektet påbörjas. Forskning som utförs i Sverige faller naturligtvis under svensk jurisdiktion, vilket gör att exempelvis personuppgiftslagen, arkivlagen och etikprövningslagen – det vill säga lagen om etikprövning av forskning som avser människor – kan komma att aktualiseras.

Ett annat viktigt rättesnöre i det här sammanhanget är de rekommendationer som AoIR (Association of Internet Researchers) publicerade år 2002.³⁴ De huvudprinciper som framträder i denna forskningsetiska kodex är *anonymitet* och *informerat samtycke*.³⁵ AoIR poängterar att osäkerhet och oenighet på området är svårt att undvika eftersom varje enskilt forskningsproblem kan ge upphov till flera olika ställningstaganden – vilka alla kan vara etiskt försvarbara. Det betyder dock inte att organisationen förordar etisk relativism och anser att ”allt är tillåtet”. Men, säger AoIR, man kan heller inte ge en entydig riktlinje som kan appliceras på all internetbaserad forskning, oavsett inriktning och sammanhang.³⁶ Anonymitet och informeratsamtycke är alltså två huvudprinciper. Därutöver ställer AoIR upp ett antal viktiga frågor. Dessa rör exempelvis var och hur materialet som ska studeras har publicerats. Är forumet stängt eller öppet för allmänheten? Är diskussionsinläggen tänkta att vara efemära (som det i normalfallet är frågan om i en chatt) eller publiceras de tvärtom med tanke på att de ska sparas elektroniskt under överskådlig tid (som på en hemsida eller en blogg)? AoIR poängterar att frågan om vilket forum det rör sig om är viktig och relevant i sammanhanget. Ju mer publikt forumet är desto mindre hänsyn behöver sannolikt tas till deltagarnas anonymitet och rätt till informeratsamtycke.³⁷ Man lyfter också

frågan om vilka antaganden deltagarna kan förväntas göra vad gäller den information som de publicerar på internet. Förväntar de sig att kommunikationen är privat? Ja, då måste forskaren ta mycket stor hänsyn till sekretessprincipen. Men om inläggen publicerats på helt öppna webbplatser kan denna princip minska i vikt.³⁸ Ytterligare en fråga som AoIR vill att forskaren ska ställa sig är om personen som uttalat sig på nätet skulle kunna tänkas utsättas för obehag, fara, skada eller dylikt om innehållet i kommentaren skulle bli känd utanför det forum där den har publicerats. Forskaren får aldrig orsaka någon skada, påpekar man. Om studien berör områden som kan tänkas upplevas som känsliga – som exempelvis psykologiska, medicinska, sexuella eller religiösa ämnen – bör forskaren iaktta speciell försiktighet, men om forskningen rör okontroversiella ämnesområden anses risken för den enskilda individen vara liten.³⁹

I normalfallet torde sålunda litteraturvetenskaplig receptionsforskning som baseras på material insamlat från internet vara både tillåten enligt lag och etiskt försvarbar. Använder sig forskaren av information hämtad från helt publika webbplatser, öppna för allmänheten utan lösenord, medlemskap eller dylikt, innebär ju det att vem som helst – i likhet med forskaren – kan hitta inläggen med hjälp av en vanlig sökmotor. De individer som har laddat upp sina kommentarer på dessa webbsidor bör därför rimligtvis vara medvetna om att deras ord kan läsas av en bred allmänhet. En persons åsikter om ett litterärt verk (ett författarskap, en genre) får väl också anses röra ett relativt trivialt ämnesområde, och de kan svårigen tänkas framkalla individen skada om de blev kända utanför forumet. Detta gäller alltså i normalfallet. Forskaren måste dock vara medveten om att det mycket väl kan finnas undantag från ovanstående princip. Rör materialet till exempel psykologiska, medicinska, sexuella eller religiösa ämnen måste speciell försiktighet iakt-

tas. Under alla omständigheter är det sannolikt en god idé att anonymisera alla i materialet förekommande inlägg. Har personen uttalat sig med ett personnamn bör man alltså byta ut detta och ersätta det med ett fingerat namn. Även uppenbara pseudonymer kan i förekommande fall enkelt ersättas av påhittade alias.

SLUTSATSER

Internetreceptionen av litterära verk är ett område som ligger öppet att utforska. De studier som finns tillgängliga idag utgör endast punktinsatser inom ett forskningsfält som än så länge befinner sig i sin linda. Forskarsamfundet behöver ta fram mycket mer information om hur olika kategorier läsare tar emot och diskuterar olika sorters litteratur på nätet. Intressanta studieområden inför framtiden skulle exempelvis kunna vara att jämföra mottagandet av ett visst litterärt verk inom olika språkområden, och att diakroniskt undersöka hur internetbaserad reception av litterära verk utvecklas över tid. Även en sådan kreativ receptionsform som samproducerad e-litteratur (i synnerhet fanfiction) borde vara spännande för läsarinriktade litteraturforskare att studera mer ingående än vad som hitintills har gjorts.

Jag är övertygad om att den inriktning som bland andra Petra Söderlund har stakat ut i *Läsarnas nätverk* – det vill säga en läsarcentrerad receptionsforskning med utgångspunkt i internetmediet – definitivt har framtiden för sig. Inte bara tillämpade studier som hennes kommer att genomföras i framtiden. Även nya *läsarcentrerade litteraturteorier* kommer att behöva formuleras, teorier anpassade för den interaktivitet och de specifika receptionsformer som internet möjliggör.⁴⁰ Sannolikt kommer vi också att få se teorier som tar avstamp i de nya former för produktion, distribution och konsumtion av litteratur som övergången från pappersböcker med tryckta texter (codex) till e-böcker kan tänkas ge upphov till.

1. Artikeln bygger delvis på en tidigare publicerad receptionsstudie med utgångspunkt i internetmediet: Mattias Aronsson, "La réception sur Internet de *Kiffe kiffe demain* de Faïza Guène", i Eva Ahlstedt, Ken Benson, Elisabeth Bladh, Ingmar Söhrman & Ulla Åkerström (red.), *Actes du XVIIIe congrès des romanistes scandinaves / Actas del XVIII congreso de romanistas escandinavos*, Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, 2012, s. 63–80.
2. I. A. Richards, *Practical Criticism. A Study of Literary Judgment*, London: Routledge & Kegan Paul, 1973 (urspr. 1929).
3. Gunnar Hansson, *Den möjliga litteraturhistorien*, Stockholm: Carlssons, 1995, s. 24.
4. Louise Rosenblatt, *Literature as Exploration*, New York: Modern Language Association of America, 1995 (urspr. 1938), s. 24–52.
5. Umberto Eco, *Lector in fabula. Le Rôle du lecteur ou la Coopération interprétative dans les textes narratifs*, fr. övers. Myriem Bouzaher, Paris: Grasset & Fasquelle, 1985, s. 69–73.
6. Alain Robbe-Grillet, *Pour un nouveau roman*, Paris: Gallimard, 1963, s. 169.
7. Roland Barthes, "La Mort de l'auteur", i dens. *Le Bruissement de la langue*, Paris: Seuil, 1984, s. 61–67.
8. Wolfgang Iser, *Der Akt des Lesens. Theorie ästhetischer Wirkung*, München: Wilhelm Fink Verlag, 1976, s. 38.
9. Hans Robert Jauss, *Toward an Aesthetic of Reception* [övers. Timothy Bahti], Minneapolis: University of Minnesota Press, 1982, s. 21 (ty. orig. 1970).
10. Wolfgang Iser, *Der Akt des Lesens*, 1976, s. 8.
11. Som exempel på den första kategorin studier kan anföras Tomas Forsers undersökning av den bakomliggande ideologin i Fredrik Bööks litteraturkritik: *Bööks 30-tal. En studie i ideologi*, Stockholm: PAN/Norstedt, 1976, och hans senare, diakroniska studie av utvecklingen under 1900-talet: *Kritik av kritiken. 1900-talets svenska litteraturkritik*, Gräbo: Anthropos, 2002. Exempel på den andra inriktningen finner man i Gunnar Hanssons mångåriga arbete – redovisat i ett betydande antal skrifter från 1950-talet och framåt. Se till exempel *Dikten och läsaren*, Stockholm: Prisma, 1970 (urspr. 1959); *Inte en dag utan en bok. Om läsning av populärfiktion*, Linköping: Linköping Studies in Arts and Science, 30, 1988 samt den tidigare omnämnda *Den möjliga litteraturhistorien*, 1995.
12. Hansson 1970, s. 74–75 och 78.
13. Det gäller inte minst de intervjuundersökningar som gjorts av olika läsargrupper reception av litteratur. Se exempelvis Janice Radways studie av romantikläsande kvinnor från mellanvästern: *Reading the Romance. Women, Patriarchy, and Popular Literature*, Chapel Hill & London: University of North Carolina Press, 1991, urspr. 1984; Charles Sarlands intervjuer av ungdomar i *Young People Reading: Culture and Response*, Milton Keynes: Open University Press, 1991, samt Christina Olin-Schellers studie där hon intervjuar svenska gymnasister: *Mellan Dante och Big Brother. En studie om gymnasieelevers textvärldar*, Karlstad: Karlstad University Studies 2006, 2006.
14. För exempel på sådana studier se Jens Liljestrand, "Litteraturen och Internet", i *Litteraturens ställning*, Stockholm: Carlssons, 1997, s. 124–134, och S. Browner, S. Pulsford & R. Sears, *Literature and the Internet. A Guide for Students, Teachers, and Scholars*, New York: Garland, 2000.
15. Se Johan Svedjedal, *The Literary Web. Literature and Publishing in the Age of Digital Production. A Study in the Sociology of Literature*, Stockholm: Acta Bibliothecae regiae Stockholmiensis, 2000 och dens. *Den sista boken*, Stockholm: Wahlström & Widstrand, 2001. Termen "hypertext" betyder att den digitala texten genom länkar förbinds med andra digitala texter. Läsningen behöver därför inte vara linjär, utan läsaren kan välja att hoppa från en text till en annan efter eget tycke och smak.
16. Jerome McGann, *Radiant Textuality. Literature after the World Wide Web*, New York & Basingstoke: Palgrave, 2001.
17. Petra Söderlund, *Läsarnas nätverk. Om bokläsare och Internet*, Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, nr. 47, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2004. Till studiens uppenbara styrkor hör

- diskussionen om den interaktion som under tidigt 2000-tal utvecklades mellan läsarna på internetsidor som "Cint" och "Bokringen". Sedan hör det till saken att även Söderlunds undersökningsmaterial är av föränderlig karaktär. I oktober 2014 har till exempel konsumentsajten Cint bytt namn till "knyt.se" och Bokringen tycks föra en tylande tillvaro där inte mycket verksamhet sker. "Läsarnas nätverk" har alltså idag flyttat från de internet-sidor som Söderlund studerade under tidigt 2000-tal, vilket författaren också kommenterar i en senare artikel: Petra Söderlund, "Med livet som insats. Om bokprat på internet", i Ulla Carlsson & Jenny Johannisson (red.), *Läsarnas marknad, marknadens läsare – en forskningsantologi* (SOU 2012:10), Stockholm: Fritzes, 2012, s. 193–206.
18. Ann Steiner, "Digital litteraturkritik", i Christian Lenemark (red.), *Litteraturens nätverk. Berättande på internet*, Lund: Studentlitteratur, 2012, s. 51–63. Även i dens. *Litteraturen i mediasambället*, Lund: Studentlitteratur, 2012 (urspr. 2009), förs liknande resonemang under rubriker som "läsare online" och "bokbloggar".
 19. Jämför till exempel Petra Söderlunds diskussion om "läsargemenskap på Internet" (Söderlund, *Läsarnas nätverk*, 2004, s. 12–15).
 20. Hansson, *Den möjliga litteraturhistorien*, 1995, s. 46–47.
 21. Se till exempel Christina Olin-Scheller som i sin avhandling (*Mellan Dante och Big Brother. En studie om gymnasieelevers textvärldar*, 2006) ägnar åtskilligt utrymme åt svenska gymnasieelevers läsning av just fantasytexter och den kategori litteratur som hon kallar för "dokumentarromaner". Olin-Scheller studerar dock inte internetreceptionen av dessa texter, utan arbetar på traditionellt vis med djupintervjuer.
 22. Enligt Wikströms definition rör det sig om en "e-litteratur som utformats genom en interaktiv process där en grupp människor deltagit och bidragit till den kreativa processen". Berättelsen utvecklas då i dialog mellan författare och läsare. Författaren är den som kontrollerar berättelsen, och läsarna "ger feedback och förändringsförslag som författaren tar ställning till om de ska inorporeras i berättelsen eller ej". (Patrik Wikström, "Boken, berättelsen och pengarna i den digitala tidsåldern", i Ulla Carlsson & Jenny Johannisson [red.], *Läsarnas marknad, marknadens läsare – en forskningsantologi* [SOU 2012:10], Stockholm: Fritzes, 2012, s. 271–272.)
 23. För ett konkret exempel se <https://www.fanfiction.net/>, konsulterad 2015-04-13.
 24. Se till exempel Sheenagh Pugh, *The Democratic Genre. Fan Fiction in a Literary Context*, Bridgend: Seren, 2005; Aaron Schwabach, *Fan Fiction and Copyright. Outsider Works and Intellectual Property Protection*, Farnham: Ashgate, 2011; Anne Elisabeth Jamison, *Fic. Why Fanfiction is Taking Over the World*, Dallas: BenBella, 2013; Karen Hellekson & Kristina Busse (red.), *The Fan Fiction Studies Reader*, Iowa City: University of Iowa, 2014.
 25. Jag tänker exempelvis på Christina Olin-Scheller & Patrik Wikström, *Författande fans. Om fanfiction och elevers literacutveckling*, Lund: Studentlitteratur, 2010, samt Malin Isaksson & Maria Lindgren Leavenworth, "Queera lustar. Fan fiction i vampyrmiljö", i *Tidskrift för litteraturvetenskap* 2009: 3/4, s. 23–37. Se även desamma *Fanged Fan Fiction. Variations on Twilight, True Blood and The Vampire Diaries*, Jefferson: McFarland, 2013.
 26. Mattias Aronsson, "La réception sur Internet de *Kiffe kiffe demain* de Faïza Guène", 2012, s. 63–80.
 27. Det kan i det här sammanhanget vara fruktbart att kort hänvisa till Jauss och dennes nyckelterm "förväntningshorisont". Om en individ tidigare endast har läst äventyrlitteratur – eller fantasy, eller deckare – kan man sannolikt anta att denna persons förväntningshorisont är dåligt anpassad för att han eller hon ska kunna ta emot en roman som *Kiffe kiffe demain*. Det som händer, enligt Jauss, är att läsaren vid varje ny läsaft tvingas justera sin förväntningshorisont för att kunna ta till sig den nya texten. Hur reaktionen blir – positiv, oförstående, chockerad, avståndstagande – kommer att bero på det 'estetiska avstånd' som uppstår mellan läsarens förväntningshorisont och det nya verket. (Hans Robert Jauss, *Toward an Aesthetic of Reception*, 1982, s. 25 [ty. orig. 1970].)

28. Jämför Charles Sarland som utifrån djupintervjuer med läsande ungdomar kommer fram till att en positiv läsupplevelse för den kategori läsare som han undersöker grundar sig i att den unga individen känner igen sig själv i texten. En negativ värdering av litterära verk har på motsvarande vis ofta sin grund i att läsaren inte lyckas finna sig själv i texten. (Sarland, *Young People Reading*, 1991, s. 79–101.) Även Christina Olin-Scheller (*Mellan Dante och Big Brother*, 2006, s. 225) påpekar vikten av att läsningen har relevans för den unga läsarens liv och kallar det, med hänvisning till Jon Smidt, för *subjektiv relevans*.
29. Jämför Gunnar Hanssons mycket elaborerade intervjuformulär där han bland annat tar reda på sådana bakgrundsfaktorer som utbildningsnivå, yrke, civilstånd, mediekonsumtion (dags- och veckopress, TV, bio), läsvanor för litteratur, m.m. (Hansson, *Inte en dag utan en bok. Om läsning av populärfiktion*, 1988, s. 163–167.)
30. Denna problematik gäller i lika hög grad andra kvalitativt inriktade forskningsmetoder, som exempelvis de intervjuundersökningar inriktade på olika läsarkategoriernas användning av litteratur som anförts ovan (Radway 1991, Sarland 1991 och Olin-Scheller 2006).
31. Se också Petra Söderlund, ”Med livet som insats. Om bokprat på internet”, 2012, s. 194.
32. Man bör heller inte underskatta de problem som de klassiska undersökningsmetoderna faktiskt för med sig, exempelvis rörande aspekter som representativt urval och tillfredsställande svarsfrekvens. Petra Söderlund påpekar också att det finns många blindskär vid läsforskning. Enkäter är inte alltid tillförlitliga, skriver hon, och även vid intervjuer tenderar svaren att färgas av läsarnas föreställningar om sig själva – eftersom läsningen kan vara en väsentlig del av en människas självbild. (Söderlund, ”Med livet som insats. Om bokprat på internet”, 2012, s. 193.)
33. Söderlund, *Läsarnas nätverk*, 2004, s. 17.
34. Se Charles Ess & AoIR ethics working committee, ”Ethical decision-making and Internet research. Recommendations from the aoir ethics working committee”, 2002, (<http://aoir.org/reports/ethics.pdf>). Konsulterad 2014-10-22. Det existerar idag även en uppdaterad version av dokumentet från 2012, som kan konsulteras på adressen <http://aoir.org/reports/ethics2.pdf>. Den senare texten kan emellertid upplevas som ”luddigare” och därmed otydligare i sina formuleringar, och ger därför i vissa fall forskaren mindre stöd och färre klara råd än vad originaldokumentet erbjuder. Texten från 2012 uttrycker dock inga principiellt annorlunda ståndpunkter vad gäller den typ av internetforskning som intresserar oss här.
35. Det vill säga principen om att individens identitet inte röjs, respektive principen om att den medverkande får information om undersökningens upplägg och syfte, blir tillfrågad om huruvida han eller hon önskar delta, samt får möjlighet att när som helst dra sig ur studien.
36. “[T]he issues raised by Internet research are ethical problems precisely because they evoke more than one ethically defensible response to a specific dilemma or problem. *Ambiguity, uncertainty, and disagreement are inevitable.* [...] At the same time, recognizing the possibility of a range of defensible ethical responses to a given dilemma does not commit us to ethical relativism (“anything goes”). [...] we endorse here a middle-ground between ethical relativism and an ethical dogmatism (a single set of ostensibly absolute and unquestionable values, applied through a single procedure, issuing in ‘the’ only right answer – with all differing responses condemned as immoral).” (Charles Ess & AoIR ethics working committee, ”Ethical decision-making and Internet research”, 2002, s. 4.)
37. ”The greater the acknowledged publicity of the venue, the less obligation there may be to protect individual privacy, confidentiality, right to informed consent, etc.” (Charles Ess & AoIR ethics working committee, ”Ethical decision-making and Internet research”, 2002, s. 5.)
38. ”Do participants in this environment assume/believe that their communication is private? If so [...] then there may be a greater obligation on the part of the researcher to protect

- individual privacy in the ways outlined in human subjects research (i.e., protection of confidentiality, exercise of informed consent, assurance of anonymity – or at least pseudonymity – in any publication of the research, etc. If not – e.g., if the research focuses on publicly accessible archives; inter/actions intended by their authors/agents as public [...] then there may be less obligation to protect individual privacy.” (Charles Ess & AoIR ethics working committee, ”Ethical decision-making and Internet research”, 2002, s. 7.)
39. ”If the *content* of a subject’s communication were to be known beyond the confines of the venue being studied – would harm likely result? [...] A primary ethical obligation is to *do no harm*. Good research design, of course, seeks to minimize risk of harm to the subjects involved. [...] if the content is relatively trivial, doesn’t address sensitive topics, etc., then clearly the risk to the subject is low.” (Charles Ess & AoIR ethics working committee, ”Ethical decision-making and Internet research”, 2002, s. 8.)
40. För några exempel på denna interaktivitet och dessa nya receptionsformer, se Christina Olin-Schellers och Patrik Wikströms resonemang kring begreppet *prosument*, det vill säga en person som förenar konsumentens och producentens traditionella funktioner (Olin-Scheller & Wikström, *Författande fans*, 2010, s. 15), och Ann Steiners reflektion om läsarens förändrade position och roll på marknaden: ”Från att ha varit en mottagare har läsaren även blivit en medskapare, en kritiker, en distributör och en marknadsförare”. (Steiner, ”Läsarnas marknad, marknadens läsare. Reflektioner över litteraturens materiella villkor”, i Ulla Carlsson & Jenny Johannisson [red.], *Läsarnas marknad, marknadens läsare – en forskningsantologi* [SOU 2012:10], Stockholm: Fritzes, 2012, s. 41.)

SUMMARY

Reader-Response Criticism and the Internet: A Methodological Discussion

This article explores connections between Internet-based research and reader-response criticism, aiming to critically discuss the methodologies used in this particular field of research. First, the history of reader-response studies is briefly presented, with reference to theorists such as Richards, Rosenblatt, Robbe-Grillet, Iser and Jauss. It is noted that, for the past 15 years, people have utilised the Internet as a basis for the discussion of literary and reading-related topics. Researchers in this field may access reviews and commentaries on open web-based venues such as personal homepages, blogs and online forums (i.e. message boards and discussion sites). The material available on these sites is interesting because of its ”spontaneous” nature; that is, such material has been formulated and uploaded without the interference of the researcher.

The article presents one concrete example of an Internet-based reader-response study, discussing a number of pros and cons of the chosen methodology– including some important ethical considerations that arise when the researcher’s corpus is composed of material taken from the Internet. One of the conclusions of the paper is that many aspects of the general public’s web-based responses to literature are yet to be explored by the research community.

Keywords: reader-response criticism, internet studies, methodology, ethical considerations